

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.5:631.15

Л. І. Антошкіна,
О. В. Сковцова

ДЕМОГРАФІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проведено аналіз основних демографічних показників формування людського капіталу. Проаналізовано динаміку та тенденції природного відтворення населення. Визначено основні причини погіршення демографічної ситуації в Україні та їх негативний вплив на формування людського капіталу країни.

Ключові слова: людський капітал, населення, депопуляція, природний рух, смертність, народжуваність.

Summary. The article studies the problems of natural reproduction of the population. The analysis of the main indicators of population reproduction. Analyzed the dynamics and trends of natural reproduction of the population.

Key words: population, depopulation, natural reproduction, natural movement, mortality, fertility.

DOI : 10.33783/1977-4167-2019-46-2-89-96

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку в Україні демонструє стрімкі втрати найціннішої складової економічного розвитку та процвітання країни — людського капіталу. Економічна криза, занепад виробництва, безробіття у поєднанні з активізацією міграційних процесів унаслідок анексії Криму та військових дій на Сході, суттєве зниження рівня та якості життя, вкрай негативно відобразилися на його відтворенні. Негативні наслідки зазначених процесів не могли не позначитися на демографічній ситуації країни.

Усвідомлення провідного значення людини в соціально-економічному розвитку країни має стати базовим імперативом стратегічного вектора нашої держави у використанні провідної компоненти продуктивних сил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності, характеристик та умов розвитку трудового потенціалу присвятили свої роботи такі науковці, як: О. І. Амоша, Є. М. Ахромкін, Д. М. Богиня, М. П. Бутко, Б. М. Генкін, С. С. Гринкевич, О. А. Грішнова, Л. С. Дегтяр, І. О. Джаїн, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, П. В. Журавльов, В. І. Захарченко, Ю. М. Забродін, С. М. Злупко, В. М. Ковальов, Р. П. Колосова, О. М. Левченко, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, І. С. Маслова, Г. Ю. Мішук, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, Т. В. Пепа, І. Л. Петрова, С. І. Пирожков, В. І. Приймак, У. Я. Садова, М. В. Семикіна, М. І. Скаржин-

ський, В. П. Удовиченко, Л. Г. Чернюк, Л. М. Черчик, Л. В. Шаульська, О. М. Ярош та ін.

Мета статті — виокремити та оцінити демографічні чинники формування людського капіталу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в основі процесу формування людського капіталу покладено спроможність забезпечити демографічне відтворення населення країни. Населення, своєю чергою, виступає природною основою формування людського капіталу, визначає обсяги, структурні характеристики та динаміку його відтворення.

Демографічна ситуація виступає індикатором соціально-економічного розвитку країни та відображенням особистого стану населення країни. Аналіз динаміки чисельності населення України за роки незалежності характеризується сталою тенденцією зниження сукупності населення. У 2018 р. чисельність населення України становила 42, 4 тис. осіб і порівняно з даними перепису населення 1991 р. зменшилась на 9558,0 тис. осіб, або на 18,4 %. Але слід зазначити, що дані за 2015–2018 рр. подаються без урахування «тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя», а також неконтрольованих Києвом територій на Сході країни у Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на те, що з 1991 р. кількість померлих в Україні вперше перевищила кількість

© Л. І. Антошкіна, О. В. Сковцова, 2019

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкіна Л. І., Сковцова О. В. Демографічні чинники формування людського капіталу України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 2 (46). С. 89–96.

References (APA):

Antoshkina, L. I., Skvortsova, O. V. (2019). *Demografichni chynnyky formuvannia liudskoho kapitalu Ukrainy* [Demographic factors of human capital formation in Ukraine]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (46), 89–96 (in Ukr.).

народжених, до 1993 р. спостерігається загальний приріст населення. За ці роки відбулася певна «компенсація» за рахунок тих, хто повертався до свого українського коріння після розпаду СРСР. І у 1993 р. населення України досягло свого максимуму — понад 52 млн осіб. Але після вичерпання «етнічного підґрунтя» міграція припинилася, і з 1994 р. в Україні відбувається абсолютне скорочення чисельності населення [6] (рис. 1).

Причому суттєво відрізняється процес скорочення сільського та міського населення; так міських жителів скоротилося на 16,3 % (5,7 млн осіб), а сільських на 22,8 % (3,8 млн осіб). Скорочення сільського населення відбувається значно більшими темпами ніж міського. Слід зазначити, що за період від 1994 по 2018 рр. з карти України зникло 485 сіл. А рівень урбанізації у 1993 р. становив 67,9 %, а у 2018 р. збільшився до 69,3 %.

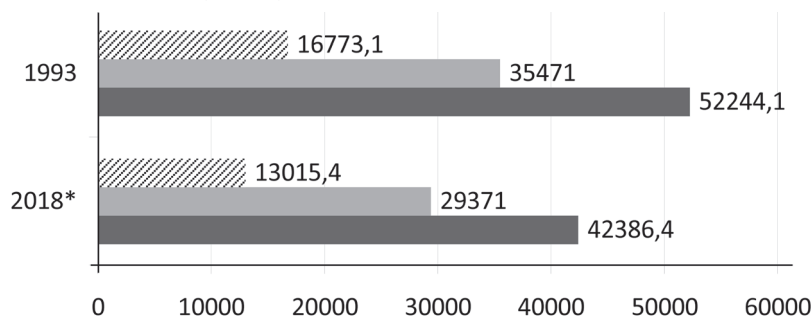

Рис. 1. Чисельність населення України, сільської та міської місцевості за 1993 та 2018 рр., тис. осіб (розраховано автором за даними [1])

Дана тенденція зумовлена низкою економічних, соціальних та демографічних факторів.

Видання Quartz, проаналізувавши дані ООН по всіх країнах, зазначає, що Україна входить до п'ятірки лідерів за темпами скорочення населення (–18 %), поступаючись лише Болгарії (–23 %), Латвії (–22 %) та Молдові (–19 %). На п'ятому місці — Хорватія (–17 %) [2].

Україна зазнала суттєвих демографічних втрат, що своєю чергою призводить до скорочення при-

родної бази відтворення людського капіталу країни. З 1991 р. сформувалась стала тенденція негативного сальдо природного приросту населення. У результаті перевищення кількості померлих над кількістю народжених, населення країни скоротилося на 6,7 млн осіб, тобто на 13 %. Депопуляція зумовила зменшення мешканців сільської місцевості на 3,2 млн осіб, або на 19,2 %, а міського населення на 3,5 млн осіб, на 10 % (рис. 2). Очевидно, що на сьогодні особливо загострена проблема при-

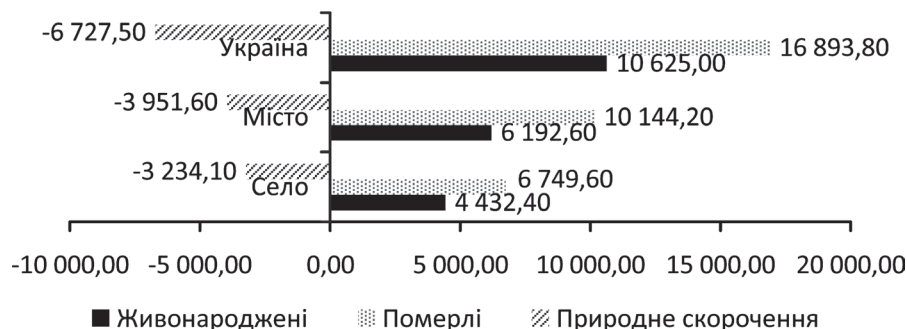

Рис. 2. Природний рух населення України за 1991–2017 рр., тис. осіб (розраховано автором за даними [1])

родного скорочення населення, яке відіграє провідну роль у процесі загального зменшення його чисельності. Звичайно, наявність такого рівня депопуляції закономірно дозволяє характеризувати демографічну ситуацію в Україні як кризову, що своєю чергою стає на заваді процесу відтворення людського капіталу країни.

Рис. 3 наочно демонструє, що за весь досліджуваний період в Україні показники природного відтворення є від'ємними, що вказує на те,

що кожний рік смертність перевищує народжуваність та чисельність населення скорочується. Смертність у середньому по Україні, станом на 2017 р. майже в 1,6 рази перевищує народжуваність, а у сільській місцевості даний показник сягає 1,8 рази.

На рис. 4 видно, що у 1995 р. коефіцієнт природного збільшення (скорочення) населення різко опустився до 5,8 % порівняно з 1991, коли він склав лише 0,8 %. У 1995 р. населення

* Без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

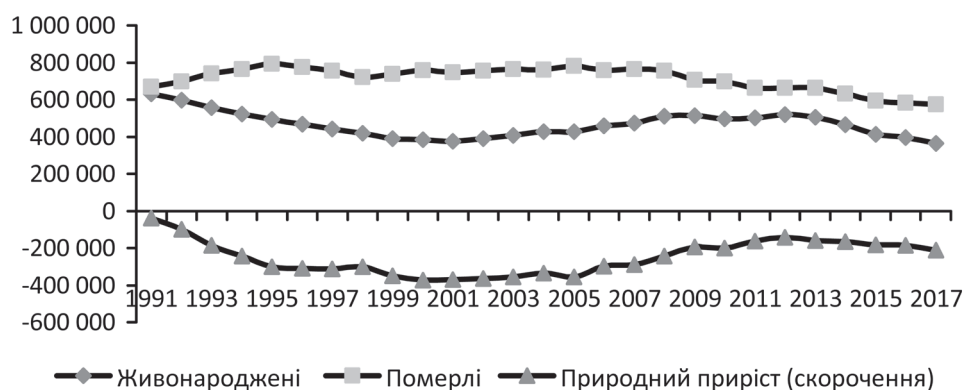

Рис. 3. Динаміка чисельності живонароджених, померлих і природного скорочення населення України за 1991–2017 рр., тис. осіб (складено автором за даними [1])

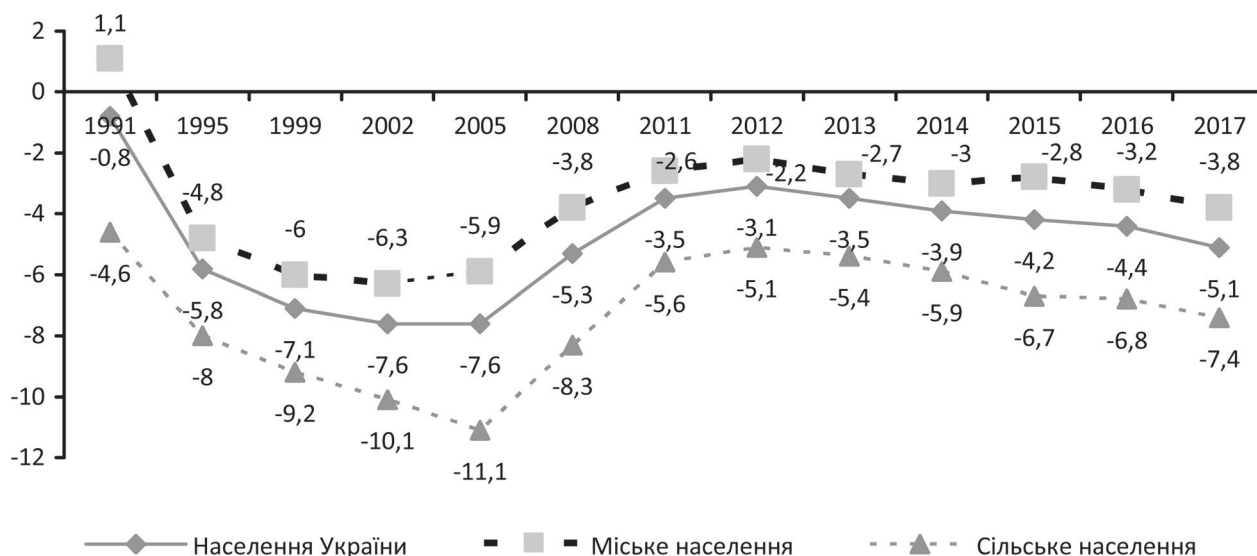

Рис. 4. Динаміка природного скорочення населення України, міської та сільської місцевості за вибраними роками за період від 1991 до 2017 рр., % (складено автором за даними [1])

скоротилося на 299,7 тис. осіб, що значно перевищує чисельність скорочення 1991 (39,1 тис. осіб), а смертність перевищувала народжуваність у 1,6 рази. Особливо інтенсивними темпами депопуляція проходить від 1999 (–7,1 %) до 2005 р. (–7,6 %). Найбільше населення країни скоротилося у 2000 р. на 373,0 тис. осіб, коли чисельність померлих була вдвічі більше, ніж народжених. На 364,2 тис. осіб скоротилося населення України за 2002 р., а коефіцієнт природного скорочення становив 7,6 %.

Наступні роки коефіцієнт природного росту (скорочення) демонструє динаміку зниження темпів зменшення населення і у 2008 р. показник природного скорочення вже дорівнює – 5,3 % (243,9 тис. осіб). Найкращим показником відзначається 2012 р., коефіцієнт скорочення склав лише 3,1 %, а кількість населення зменшилася на 142,4 тис. осіб. Наступні роки тенденція до збільшення показника скорочення населення відновилася, і у 2015 р. коефіцієнт природного скорочення становив 4,2 %, а у 2017 р. – 5,1 %.

Суттєво відрізняється динаміка показника природного скорочення сільської місцевості населення, вона помітно перевищує темпи скорочення мешканців міст. У 1991 р., коли коефіцієнт природного руху міського населення ще був додатним, а сільської місцевості вже був від'ємним і становив 4,6 %, а наступні роки значно перевищував коефіцієнт природного руху міського населення.

Таким чином, реальна картина демографічних процесів свідчить, що демографічна ситуація набула характеру гострої демографічної кризи: відбуваються несприятливі зміни в чисельності населення країни внаслідок депопуляції.

Основною складовою демографічної кризи є значне зниження народжуваності, про що свідчать динаміка кількості народжень та показники інтенсивності цього процесу (рис. 5). Так, у 2018 р. і порівняно із 1991 р. кількість народжень в Україні скоротилася майже вдвічі, а точніше на 47 %. Стала тенденція зниження показників народжуваності сформувалася починаючи з 1991 р. Так у 1991 р. народилося 630,8 тис. немовлят, а у

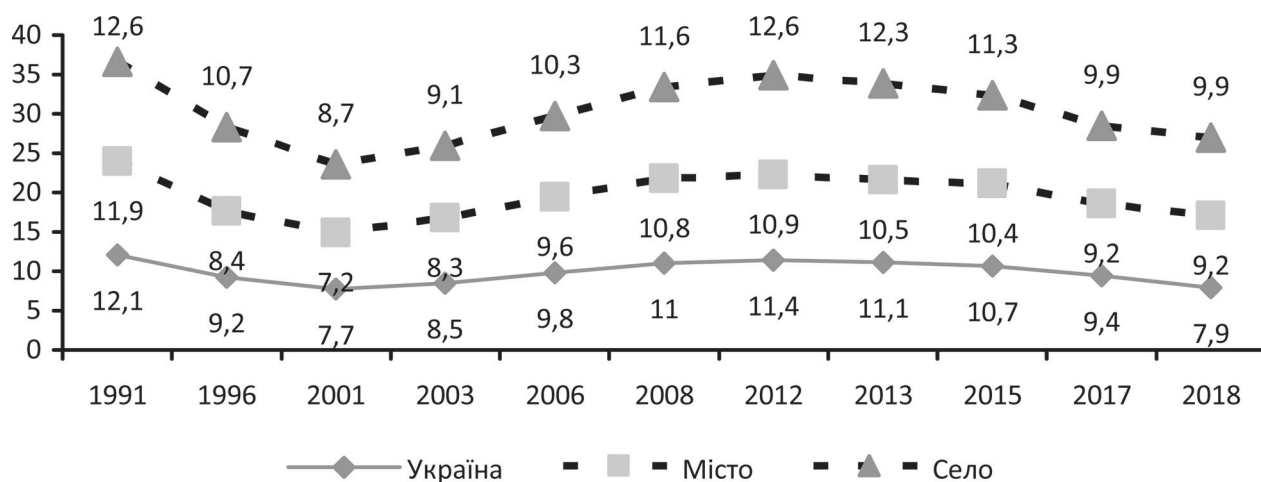

Рис. 5. Коефіцієнт народжуваності в Україні, міській та сільській місцевості за вибраними роками за період з 1991 по 2018 рр., % (складено автором за даними [1])

1996 — 467,2 тис., тобто динаміка за даний період вказує на зниження народжуваності на 25,9 %. Коефіцієнт народжуваності, який у 1991 р. був 12,1 % у 1996 — опустився до 9,8 %. Найгірші показники народжуваності припали на 1999–2002 рр. — тоді в Україні народжувалося менше 400 тис. немовлят. Найменший показник народжених на кожну тисячу осіб — лише 7,7 % — був зафіксований у 2001 р. Так, у 2001 р. народилося лише 376,5 тис. дітей, що на 40,3 % менше ніж у 1991 році.

Починаючи з 2003 р., спостерігається деяке підвищення народжуваності через відносну стабілізацію економічної ситуації й підвищення життєвого рівня, певну активізацію соціальної політики (виплати при народженні дітей), поступову адаптацію населення до нових соціально-економічних умов. Так, за період від 2003 до 2012 рр. зафіксовано збільшення чисельності народжених, яке стало наслідком компенсації відкладених у кризові роки народжень, та частково зумовлено вступом у дітородний вік численніших контингентів жінок 1983–1988 року народження. У 2003 р. було зареєстровано 408,6 тис. немовлят, а у 2012 — 520,7 тис., це вказує на те, що за даний період народжуваність зросла на 27,4 %. На позитивну динаміку народжених починаючи з 2006 р. (8,9 % порівняно з 2005 р. — 8,0 %) вплинуло також введення суттєвої одноразової допомоги при народженні дитини. Одноразову допомогу при народженні дитини було введено з 1 квітня 2005 р. До кінця 2007 р. вона становила 8,5 тис. грн [7]. Помітний стрибок народжуваності стався в 2008 р, коли загальний коефіцієнт народжуваності становив 11,0 %. Він торкнувся народження дітей усіх черговостей, крім перших. Цей сплеск пов'язаний з новими заходами демографічної політики, введеними в дію в 2007 р. А саме, збільшенням грошової допомоги матерям, які народили двох і більше дітей. Як відомо, у березні 2008 р. Уряд підвищив виплату при на-

родженні першої дитини до 12,24 тисяч гривень, другої — до 25 тис. грн, третьої й наступних — до 50 тис. грн. У результаті наступні роки показники народжуваності трималися на високому рівні, наприклад, у 2011 р. коефіцієнт народжуваності був 11,0 %, а 2012 р. визначився найкращим показником — 11,4 %.

Починаючи з 2013 р. відновлюється тенденція зниження народжуваності. Так, у 2013 коефіцієнт народжуваності становив 11,1 %, у 2017 р. він опустився до 9,4 %. Найбільш різке падіння було зафіксоване в 2018 р., коли коефіцієнт народжуваності знизився до 7,9 %. Якщо в 2013 р. в країні налічувалося 503,7 тис. новонароджених, то в 2018 р. вже 335,9 тис., народжуваність скоротилася на 33,3 %. Навіть у селах, де народжуваність традиційно вища ніж у містах, коефіцієнт народжуваності опустився до 9,9 %.

Але останніми роками склалася тенденція більш інтенсивного скорочення народжуваності на селі. Так, у містах України у 2017 р. народилося 237,9 тис. немовлят, це на 10,6 % менше ніж у 2015 р., а у селах за цей самий період народжуваність скоротилася 13,5 %.

Зміни у рівні народжуваності, що відбуваються в Україні, супроводжуються значною трансформацією вікової моделі репродуктивної поведінки. Поступовий перехід на нову модель народжуваності, де головним є «постаріння» материнства, зумовив відповідні зміни в народжуваності в різних вікових групах жінок дітородного віку (рис. 6). Так, у 1991 р. основний внесок у народжуваність припадав на молодих жінок віком від 20 до 24 років (41,5 %), а на другому місці була вікова категорія жінок віком від 25 до 29 років, їхній внесок становив 23,8 %. До 2017 р. у ситуація кардинально змінюється і основний відсоток народжуваності забезпечують більш зрілі жінки; так у жінок у віковій категорії від 25 до 29 років народилося 32,2 % від усіх новонароджених немовлят.

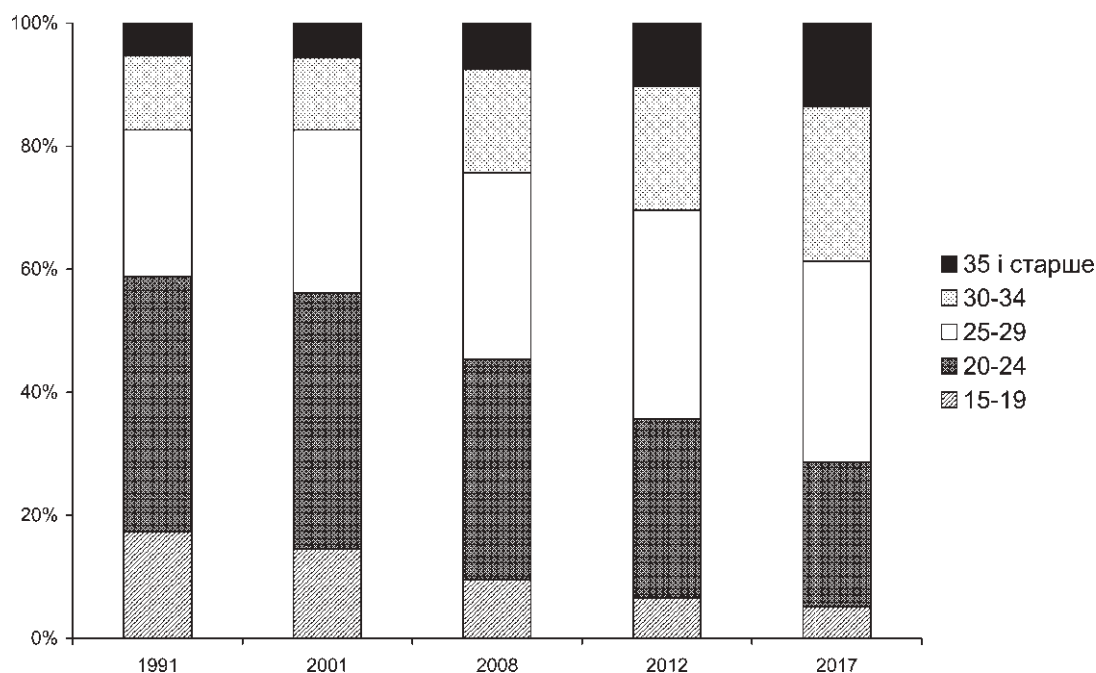

Рис. 6. Повікові коефіцієнти народжуваності молодих жінок у 1991, 2001, 2008, 2012 та 2017 рр., %
(розраховано автором за даними [1])

У 2017 р. чисельність немовлят, народжених у віковій категорії 30–34 роки, склала 25,1 %, коли у 1991 р. вона була лише 12,2 %. Зміни відбулися і у віковій категорії 35 і старше; так на початку періоду жінки в цьому віці забезпечували лише 5,2 %, а на сьогодні пізнє материнство стає закономірністю і становить 13,6 %. Але натомість народження дітей в юному віці стає рідкісним явищем, внесок молодих дівчат у віці від 15 до 19 років склав лише 5,1 %, тоді як у 1991 він становив 17,3 %.

Така тенденція є наслідком економічних та соціальних проблем. Жінки насамперед хочуть самореалізуватися, стати економічно самостійними, створити основу для подальшого життя, а потім вже заводити дитину. Тому материнство відкладається на пізніші строки, що залишає менше можливості для народження другої дитини. Іншою проблемою виступає фінансова нестабільність сім'ї. Виховання двох і більше дітей доступно не кожній родині, яка обмежується однією дитиною. Про це свідчить показник сумарного коефіцієнта народжуваності, або його називають коефіцієнт фертильності. Це найточніший вимір рівня народжуваності, він характеризує середню кількість народжень у однієї жінки за все її життя. За умов низької смертності для простого заміщення поколінь сумарний коефіцієнт народжуваності має бути не нижчим за 2,15. В Україні у 2017 р. він становить лише 1,37, очевидно, що цього недостатньо для відтворення населення. Слід зазначити, що у 2013 р. по Україні даний показник був 1,51. У містах жінки мали у середньому 1,37 дитину, натомість як у сільській місцевості на одну жінку припадало 1,83 дитини. У 2017 сумарний

коефіцієнт народжуваності у місті знизився до 1,28, а на селі відбулося більш значне скорочення даного показника, отже, тепер навіть у сільській місцевості одна жінка має лише 1,52 дитину [1].

Оцінюючи певні позитивні зрушення в царині народжуваності населення України протягом 2003–2012 рр., можна дійти висновку, що незначне зростання кількості народжених не вказує на кардинальний перелом тенденції зниження народжуваності, оскільки не зникли чинники, що призвели до падіння рівня дитородної активності. До них слід віднести падіння рівня якості життя населення, безробіття, низьку оплату праці, низький рівень та високу вартість послуг сфери охорони здоров'я, відсутність соціального захисту. До негативних чинників, які призвели до зниження народжуваності, долучилися фактори, пов'язані зі збройним конфліктом на Сході України, які стали причиною погіршення даного показника за останні роки. Названі чинники комплексно активно впливають на подальше зниження рівня народжуваності.

Різке падіння рівня та якості життя у трансформаційний період створили підґрунтя для зростання захворюваності і смертності та відчутного зниження середньої тривалості життя, а погіршення доступності медичного обслуговування стало причиною ще більшого нехтування здоров'ям унаслідок соціально-психологічної дезадаптації в умовах тривалої соціально-економічної кризи [3]. Динаміка показника смертності особливо збільшилися у першій половині 90-х років з розгортанням в Україні соціально-економічної кризи, яка набула тотального характеру (рис. 7). У 1995 р.

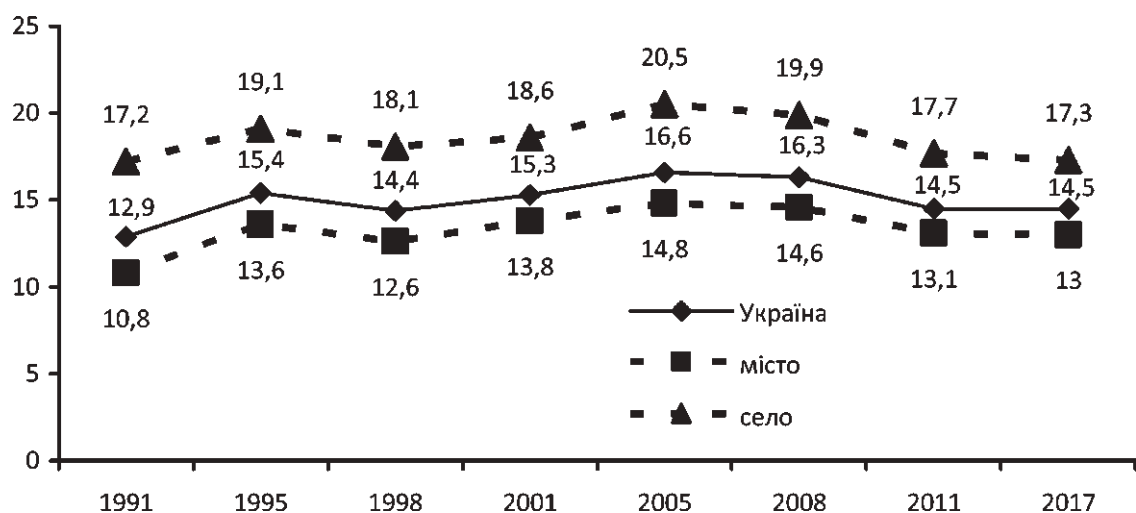

Рис. 7. Коефіцієнт смертності України, міської та сільської місцевості, за вибраними роками за період від 1991 до 2017 рр., % (складено автором за даними [1])

кількість померлих досягла 792,6 тис. осіб, тобто збільшилася на 161,8 тис. осіб, або на 20,4 %, порівняно з 1991 р., а коефіцієнт смертності досяг 15,4 %. Після максимального загострення кризи смертність в Україні почала знижуватись. У 1998 р. вона зменшилася на 9,2 %, коефіцієнт смертності опустився до 14,5 %. Наступними роками знову відновлюється тенденція збільшення смертності і у 2005 р., коли в Україні померло 782 тис. осіб і чисельність померлих збільшилася на 9 %, коефіцієнт смертності піднявся до 16,6 %, а серед мешканців сіл він досяг аж 20,5 %. Починаючи з 2011 р., показник смертності дещо зменшився до 14,5 %, але все одно не досяг рівня показника 1991 р., коли рівень смертності дорівнював 12,9 %. Наступними роками показник смертності коливався повільними темпами, і у 2017 зупинився на позначці 14,5 %. Крім того, слід зазначити, що у рейтингу країн світу за рівнем смертності у 2018 р. Україна посіла шосте місце з коефіцієнтом смертності 14,3 %, поступившись лише Латвії (14,5 %), Болгарії (14,5 %), Лесото (15,1 %) та Південному Судану (19,3 %) [5].

Особливо помітна відмінність рівня смертності мешканців сіл, де коефіцієнт смертності значно перевищує смертність у містах України. Так, у 2011 р. рівень смертності міського населення був 13,1 %, а сільського 17,7 %, у 2017 р. показник смертності мешканців сільської місцевості дорівнював 17,3 %, а міської 13 %.

Найгострішою демографічною проблемою сучасної України є висока передчасна смертність населення молодого віку, особливо чоловіків (рис. 8). Рівень смертності жінок нижчий ніж чоловіків на всьому віковому профілі. Показники смертності чоловіків в Україні в сучасний період у 2–3 рази вищі, ніж у жінок.

У віковій категорії 15–19 років смертність чоловіків була у 2,4 рази більша ніж жінок, серед осіб 20–24 роки індекс надсмертності чоловіків становив 3,4, у віці 30–34 чоловіча смертність перевищує жіночу в 3,1 рази. У вікових категоріях 35–39, 40–44 та 45–49 років надсмертність чоловіків становила 2,9. А у віці 50–54 та 55–59 надсмертність чоловіків була втричі вища ніж жіноча. Слід зазначити, що смертність чоловіків на селі

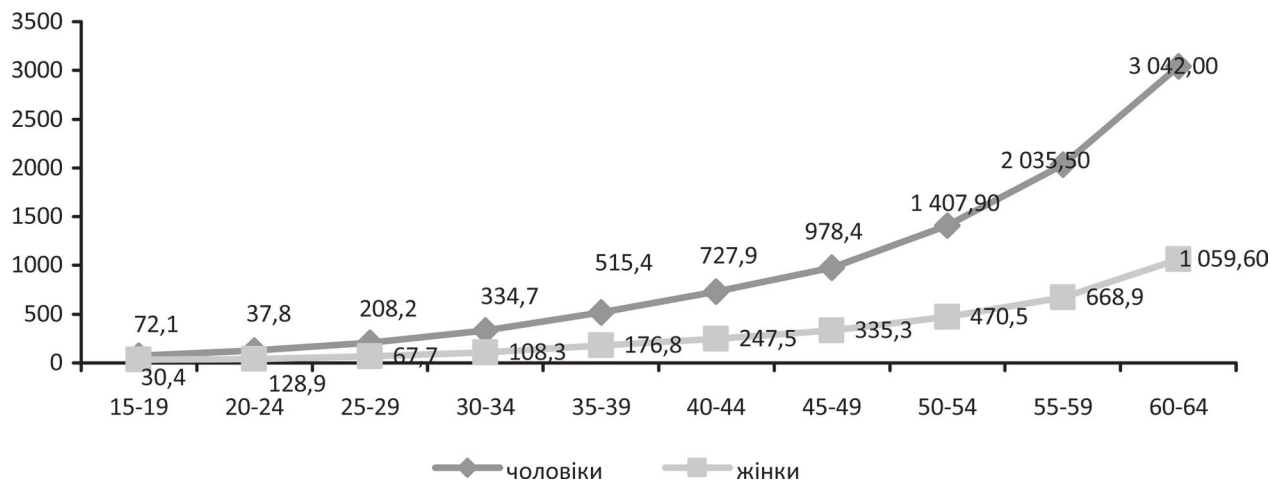

Рис. 8. Повікові коефіцієнти смертності чоловіків і жінок за 2017 р. (складено автором за даними [1])

вища ніж у містах, так у 2017 р. індекс надсмертності чоловіків сільської місцевості коливався у межах 1,3–1,4 у вікових категоріях чоловіків від 20 до 59 років.

Найпоширенішою причиною смерті залишаються хвороби системи кровообігу, які у 2017 р. стали причиною смерті 67,1 % населення країни, 13,6 % смертей були спричинені онкологічними захворюваннями. Висока надсмертність у молодому віці зумовлена тим, що значне місце відіграє екзогенна патологія (табл. 1). Більша частина не-

природної смерті людей у молодому віці від 20 до 39 років викликана транспортними нещасними випадками та самогубством. Хвороби системи кровообігу часто стають причиною передчасної смерті, від яких у 2017 р. померло 4283 людей у віці від 20 до 39 років. Приблизно кожна тринадцята смерть детермінована СНІДом, який став причиною смерті 1767 осіб у молодому віці.

Основною проблемою для України виступає стала тенденція надвисоких показників смертності населення, особливо серед молоді, у якій

Таблиця 1

Смертність за причинами смерті і вибраними віковими групами в Україні, 2017 р., %
(розраховано автором за даними [1])

Захворювання	20–24	25–29	30–34	35–39	20–39
Туберкульоз органів дихання	0,8	1,7	2,4	2,6	2,2
Хвороба, спричинена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ)	1,3	6,0	7,9	8,8	7,4
Новоутворення	8,5	7,1	7,6	10,4	8,8
Хвороби нервової системи	3,7	3,6	3,0	2,9	3,1
Хвороби системи кровообігу	8,5	14,3	17,9	21,2	18,1
Хвороби органів дихання	1,9	3,7	4,9	4,9	4,4
Хвороби органів травлення	4,0	7,7	11,4	13,4	11,0
Зовнішні причини смерті	63,7	47,5	35,4	26,8	35,9

високий рівень смертності від ендемічних причин поєднується з не менш високим рівнем смертності від екзогенних патологій, при цьому внесок екзогенних причин доволі істотний. На сьогодні для України характерний високий рівень смертності від так званих соціально детермінованих захворювань, жертвами яких є, перш за все, особи молодого і середнього віку [4].

Висновки. Демографічний чинник покладено в основі забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави. Проблеми оптимального демографічного розвитку необхідно розглядати не лише як пріоритетні інтереси держави, а і як результати реалізації її соціально-економічної політики. Проведений аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки за роки незалежності свідчить про наявність в Україні глибокої демографічної кризи інертного характеру. За таких умов, особливого значення набуває демографічна компонента формування людського капіталу країни. Втрата природного підґрунтя відтворення населення призведе до серйозних соціально-економічних проблем. Для сучасної демографічної ситуації в Україні характерно перевищення смертності над народжуваністю і, відповідно відсутність природного приросту.

Основними причинами передчасної надлишкової смертності населення стали руйнації старої системи охорони здоров'я населення та неможливості користуватися послугами медичних закладів ринкового типу через неплатоспроможність населення; різкому зниженні життєвого рівня

населення, незбалансованості харчування та поширення шкідливих звичок; а також збільшенні стресових ситуацій через соціальну невизначеність статусу й належного соціального захисту щодо оплати праці, безробіття, пенсійного забезпечення та ін.

Основна причина зниження народжуваності до рівня, який не забезпечує збереження чисельності населення, в сучасних умовах полягає в тому, що задоволення потреби в дітях, материнстві та батьківстві конкурує з низкою інших потреб, тим елементарніших, чим нижчий рівень життя. Виявлені причини низької народжуваності вказують на те, що українське суспільство зможе подолати демографічні проблеми лише, коли його населення матиме відповідний рівень якості життя і отримає відчуття соціально-економічної безпеки для реалізації нормальної демовідтворювальної поведінки.

У цьому контексті вкрай необхідним є створення такого суспільного середовища, інституційне оформлення якого забезпечить надійну економічну базу для відтворення населення і створить умови для вибору поведінки, орієнтованої на зміцнення здоров'я і працездатності. Підґрунтям для досягнення конструктивних змін має бути покладено посилення демографічної ефективності всіх напрямів соціально-економічної політики.

Література

1. Державна служба статистики України. Інститут демографії та соціальних досліджень імені

М. В. Птухи Національної Академії Наук України
URL : <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

2. ООН: Україна входить в топ-5 стран мира по темпам сокращения населения. URL : <https://gordonua.com/news/society/oon-ukraina-vhodit-v-top-5-stran-mira-po-tempam-sokrashcheniya-naseleniya-228556.html>.

3. Смертність населення України у трудоактивному віці : монографія / відпов. ред. Е. М. Лібанова. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 211 с.

4. Смертность населения Украины в трудоспособном возрасте (25–64 года). URL : <http://www.demoscope.ru/weekly/2009/0403/analit01.php>.

5. Список стран по уровню смертности. URL : <https://nonews.co/directory/lists/countries/death>.

6. Українська демографія: що змінилося за 25 років. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/08/160801_ukraine_demography_az.

7. У 2008 році збільшилася допомога при народженні дитини. URL : <https://www.unian.ua/politics/87280-u-2008-rotsi-zbilshilasya-dopomoga-pri-narodzhenni-ditini.html>.

Reference

1. State Statistics Service of Ukraine. MV Birds Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <http://database.ukrcensus.gov.ua>.

2. ООН: *Ukrayna vkhodyt v top-5 stran myra po tempam sokrashcheniya naseleniya* [UN: Ukraine is in the top 5 countries in terms of population decline]. Retrieved from <https://gordonua.com/news/society/oon-ukraina-vhodit-v-top-5-stran-mira-po-tempam-sokrashcheniya-naseleniya-228556.html>.

3. Libanova E. M. (ed.) (2007). *Smertnist naselennia Ukrainy u trudoaktyvnomu vitsi* [Mortality of the population of Ukraine in working age]. Kyiv, Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2007. 211 с.

4. *Smernost naseleniya Ukrainy v trudoaktyvnom vozraste (25–64 hoda)* [Mortality of the population of Ukraine in working age (25–64 years)]. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2009/0403/analit01.php>.

5. *Spysok stran po urovniu smernosti* [List of countries by mortality rate]. Retrieved from <https://nonews.co/directory/lists/countries/death>.

6. *Ukrainska demohrafiia: shcho zminylosia za 25 rokiv* [Ukrainian Demography: What Has Changed in 25 Years]. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/08/160801_ukraine_demography_az.

7. *U 2008 rotsi zbilshylasia dopomoha pry narodzhenni dytyny* [In 2008, childbirth assistance increased]. Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/87280-u-2008-rotsi-zbilshilasya-dopomoga-pri-narodzhenni-ditini.html>.